

به نام آنکه هستی جان از او یافت

روان فکرت فلک آرام از او یافت

۱۶ / ۱۲ / ۱۳۷۶

مرکز اطلاعات مدرک علمی ایران
تتمیه مدرک

دانشگاه تهران

دانشکده علوم اداری و مدیریت بازرگانی

رساله دکتری مدیریت رفتار سازمانی

تحت عنوان:

طراحی الگوی انگیزش در اسلام

به اهتمام:

بدرالدین اورعی یزدانی

هیئت داوران:

استاد راهنما: جناب آقای دکتر حسن میرزایی اهرنجانی

استادان مشاور:

جناب آقای دکتر سیدمهدی الوانی جناب آقای دکتر علی رضائیان

استادان ناظر:

جناب آقای دکتر علی اکبر فرهنگی و جناب آقای دکتر محمدسعید تسلیمی

این رساله در جلسه مورخ ۱۳۷۶/۱۲/۱۶ به هیئت رسیدگی
با درجه و نمره ۵۰ (۱۸) عالی

۱۳۷۹/۱

-*(فهرست مطالب)*-

د	پیش‌گفتار
ز	مقدمه
س	در باره انسان
ش	طرح تحقیق
ش	۱- اهمیت تحقیق
ش	۲- اهداف تحقیق
ص	۳- فرضیات کلی تحقیق
ص	۴- فرضیه اصلی تحقیق
ض	۵- تعریف واژه‌ها
	کلیات: مروری بر نظریات رفتاری در غرب با تأکید بر نظریه‌های انگیزشی
۲	قسمت اول
	۱- رفتار انسانی
۳	۲- مبانی رفتار
۴	۳- نیاز یا انگیزش
۴	۱-۳- سابقه تاریخی
۴	۲-۳- تعریف انگیزش
۶	۴- الگوی عمومی فراگرد انگیزش
۱۲	۵- اهمیت انگیزش
۱۵	۶- مبانی انگیزش
۲۱	۷- طبقه‌بندی انگیزه‌ها
۲۱	۱-۷- نیازهای اولیه و نیازهای ثانویه
	قسمت دوم
۲۹	نظریه مزلو و نگرش انتقادی نسبت به آن
۴۲	فصل دوم
۴۳	۱- انگیزه‌ها در اسلام
۴۴	۲- ضرورت وجود انگیزه در اعمال
۴۵	۳- تعریف انگیزه

۴۵	۴- انواع انگیزه
۴۸	۵- سلوک و رفتار از نظر غزالی
	۶- قدرت و نیروی محرکها و انگیزه های درونی و ترتیب
۴۹	و تسلسل ظهور آنها یا سلسله مراتب نیاز
۴۹	۷- تقسیم بندی محرکها و انگیزه های درونی از نظر غزالی
۴۹	۷-۱- تقسیم محرکهای درونی بر حسب طبیعت اخلاقی انسان
۵۰	۷-۲- تقسیم بندی محرکهای درونی بر اساس توجه به حب بقاء در موجود زنده
۵۰	۷-۳- تقسیم بندی محرکها و انگیزه های درونی براساس نگرش به مقصد و هدف
۵۱	۸- خلاصه نظریه غزالی درباره سلوک و رفتار
۵۳	فصل سوم - روش تحقیق
۶۷	فصل چهارم تحلیل یافته ها
۶۸	۱- نیازهای زیستی
۷۱	۱-۱- انواع نیازهای زیستی
۷۱	۱-۱-۱- انگیزه های حفظ ذات
۷۴	۱-۱-۲- انگیزه های حفظ نوع
۷۴	۱- انگیزه جنسی
۷۶	۲- انگیزه مادری
۷۶	۱-۲- اهمیت نیازهای زیستی در کلام معصوم
۷۸	۱-۳- حدود نیازهای زیستی
۸۰	۱-۳-۱- منع نیازهای زیستی
۸۲	۱-۳-۱-۱- دنیای ممدوح و دنیای مذموم
۸۳	۱-۳-۱-۲- فقر ممدوح و فقر مذموم
۸۴	۱-۳-۱-۳- غنای ممدوح و مذموم
۸۵	۱-۳-۱-۴- محدودیت نیازهای زیستی
۸۵	۱- ساده زیستن
۸۹	۲- مراتب ساده زیستن
۹۱	۳- ساده زیستن در رابطه با خانواده

۹۲	۵-۱-۳-۱- زهد
۹۳	۶-۱-۳-۱- ایثار
۹۴	۲-۱-۳-۱- ارضای نیازهای زیستی
۹۵	۱- نیاز به خوردن و آشامیدن
۹۶	۲- نیاز جنسی
۹۶	۱-۲- ارضای نیاز جنسی
۹۸	۲-۲- کنترل غریزه جنسی
۹۸	۱-۲-۲- در کودکی
۱۰۰	۲-۲-۲- در جوانی
۱۰۴	۲- نیاز به پرخاشگری
۱۰۶	۳- نیازهای ایمنی
۱۰۶	۱-۳- امنیت اقتصادی
۱۰۷	۲-۳- امنیت اجتماعی
۱۱۰	۳-۳- امنیت روانی یا حمایت روانی
۱۱۱	۴-۳- عوامل تأمین کننده نیازهای ایمنی یا امنیت در جامعه
۱۱۱	۱-۴-۳- نماز
۱۱۲	۲-۴-۳- وفای به عهد
۱۱۶	۳-۴-۳- راستگویی و اجتناب از دروغ
۱۱۷	۴-۴-۳- ادای امانت
	۵-۴-۳- زکات و صدقات به عنوان بزرگترین
۱۱۷	عامل تأمین کننده امنیت اقتصادی
۱۲۲	۶-۴-۳- اعانت از مظلوم و مقاومت در مقابل ظالم
۱۲۵	۷-۴-۳- قداست دفاع از حقوق به عنوان عامل تأمین نیازهای ایمنی
۱۲۵	۸-۴-۳- تأمین نیازهای زیستی به عنوان عامل تأمین نیازهای ایمنی
	۹-۴-۳- برادری مسلمانان با یکدیگر به عنوان بزرگترین
۱۲۷	عامل تأمین نیازهای ایمنی اجتماعی و روانی

۱۲۸	۱۰-۴-۳- احساس مسئولیت نسبت به دیگران به عنوان عامل ارضای نیاز به تأمین
۱۳۴	۱۱-۴-۳- مراعات حقوق همسایگان به عنوان عامل تأمین نیازهای ایمنی
۱۳۴	۱۲-۴-۳- تأکید بر صحت اوزان و مقادیر به عنوان عامل ایجاد امنیت روانی
۱۳۴	۱۳-۴-۳- عیب پوشی به عنوان ابزار ایجاد تأمین روانی
۱۳۶	۱۴-۴-۳- کظم غیظ به عنوان ابزار ایجاد امنیت در جامعه
۱۳۷	۱۵-۴-۳- توکل به عنوان عامل تأمین امنیت روانی
۱۴۰	۱۶-۴-۳- عوامل دیگری که در تفکر اسلامی برای ایجاد امنیت در جامعه پیش بینی شده است
۱۴۲	۵-۳- موانع نیازهای ایمنی
۱۴۲	۱-۵-۳- ظلم و حرام خواری به عنوان مانع تأمین نیازهای ایمنی
۱۴۵	۲-۵-۳- نمامی و فتنه انگیزی
۱۴۷	۳-۵-۳- قتل و خشونت به عنوان مانع تأمین نیازهای ایمنی
۱۴۷	۴-۵-۳- عصبیت به عنوان مانع تأمین نیازهای ایمنی
۱۴۸	۵-۵-۳- ریا و نفاق به عنوان مانع تأمین نیازهای ایمنی
۱۵۱	۶-۵-۳- کم فروشی، بد فروشی، احتکار و غش به عنوان مانع تأمین نیازهای ایمنی
۱۵۴	۷-۵-۳- رشوه گرفتن و رشوه دادن به عنوان مانع تأمین نیازهای ایمنی
۱۵۵	۸-۵-۳- ربا به عنوان مانع ارضای نیاز به امنیت اقتصادی اجتماعی و روانی
۱۵۶	۹-۵-۳- غیبت به عنوان مانع تأمین نیازهای ایمنی
۱۶۰	۴- نیازهای اجتماعی
۱۶۰	۱-۴- اهمیت نیازهای اجتماعی
۱۶۴	۲-۴- کاربرد محبت در مدیریت اسلامی
۱۶۵	۳-۴- ایجاد رفتار از طریق محبت
۱۶۸	۴-۴- جایگاه نیاز به تعلق در قرآن کریم و احادیث
۱۷۶	۵-۴- مقایسه‌ای بین نیاز به تعلق در اسلام و روانشناسی غربی
۱۸۲	نتیجه گیری

۱۸۳	۴-۶- عوامل ایجاد تعلق
۱۸۳	۴-۶-۱- تواضع
۱۸۴	۴-۶-۲- رفق و مدار و عفو
۱۹۱	۴-۶-۳- حسن خلق
۱۹۱	اهمیت حسن خلق
۱۹۴	۴-۶-۴- عبادت از بیماران و مواظبت و احساس تعهد نسبت به آنان
۱۹۵	۴-۶-۵- نیکی به پدر و مادر
۱۹۶	۴-۶-۶- حسن برخورد با همسایگان
۱۹۸	۴-۶-۷- حسن رابطه با افراد
۲۰۱	۴-۶-۸- شاد کردن دل مؤمن
۲۰۲	۴-۶-۹- احسان به عنوان عامل ایجاد تعلق
۲۰۴	۴-۶-۱۰- حقوق دوست بر دوست که فزاینده محبت است
۲۰۵	۴-۶-۱۱- خودداری از تظاهر به دارا بودن نعمت
۲۰۶	۴-۶-۱۲- عیب پوشی به عنوان عامل ایجاد تعلق
۲۰۶	۴-۶-۱۳- محبت به افراد خانواده
۲۰۷	۴-۶-۱۴- صله رحم
۲۱۰	۴-۶-۱۵- چارچوبهای مصاحبت
۲۱۲	۴-۶-۱۶- نکات قابل تذکر درباره نیازهای تعلق
۲۱۴	۴-۶-۱۷- تأکید بر خودداری از ایجاد دشمنی
۲۱۶	۴-۷- موانع ایجاد تعلق
۲۱۶	۴-۷-۱- تکبر
۲۲۰	۴-۷-۲- سوء خلق و بد زبانی (تندی و بدخوبی)
۲۲۲	۴-۷-۳- عجب
۲۲۵	۴-۷-۴- بخل به عنوان مانع ایجاد تعلق
۲۲۵	۴-۷-۵- سوء ظن
۲۲۵	۴-۷-۶- استقصاء و تجسس
۲۲۶	۴-۷-۷- حسد

۲۲۷	۸-۷-۴- نفاق
۲۲۸	۹-۷-۴- غیبت
۲۳۲	۵- نیاز به تشویق
۲۴۰	نقد یک نظر
۲۴۴	۶- نیاز به خوف
۲۴۵	۱-۶- خوف از مخلوق
۲۴۶	۲-۶- خوف از خداوند
۲۴۸	۳-۶- انذار و تبشیر ابزار تبلیغ پیغمبران
۲۴۹	۴-۶- خشیت
۲۵۱	۷- نیاز به احترام
۲۵۸	۱-۷- قدرت
۲۵۸	۱-۱-۷- انواع قدرت
۲۶۲	۲-۷- عزت نفس
۲۷۲	۳-۷- ریشه احترام به خویشتن (عزت نفس در انسان)
۲۷۲	۴-۷- ارزشهای انسان
۲۸۰	۵-۷- احترام به دیگران
۲۸۰	۱-۵-۷- احترام به دیگران (۱)
۲۹۶	۲-۵-۷- احترام به دیگران (۲)
۳۰۲	۶-۷- راههای جلب احترام
۳۰۲	۱-۶-۷- تواضع
۳۰۳	۲-۶-۷- اجتناب از گناه و اطاعت از خدا
۳۰۴	۳-۶-۷- صبر و استقامت
۳۰۵	۴-۶-۷- عقل و دانایی
۳۰۶	۵-۶-۷- قناعت
۳۰۷	۶-۶-۷- عفت
۳۰۷	۷-۶-۷- عفو
۳۰۸	۸-۶-۷- انصاف

۳۰۸	۹-۶-۷- اقامه حق و گرفتن حق
۳۰۸	۱۰-۶-۷- گذشت در عین قدرت و پیوند با دیگران
۳۰۹	۱۱-۶-۷- کظم غیبط
۳۰۹	۱۲-۶-۷- شجاعت
۳۰۹	۱۳-۶-۷- بی نیازی از دیگران
۳۱۲	۱۴-۶-۷- تقوی
۳۱۲	۱۵-۶-۷- صبر
۳۱۳	۷-۷- صفاتی که باعث خواری می شوند
۳۱۳	۱-۷-۷- طمع
۳۱۴	۲-۷-۷- حرص
۳۱۵	۳-۷-۷- سؤال (گدایی و درخواست از دیگران)
۳۲۰	۸- نیاز به هدایت
۳۲۱	۱-۸- منابع هدایت
۳۲۱	۱-۱-۸- قرآن کریم
۳۲۲	۲-۱-۸- هدایت در طبیعت
۳۲۳	۳-۱-۸- هدایت در فطرت
۳۲۴	۲-۸- هدایت تکوینی و هدایت تشریعی
۳۲۵	۱-۲-۸- هدایت انسان در چهره رسالت پیغمبران
۳۲۸	۲-۲-۸- هدایت به وسیله عقل
۳۲۹	۳-۸- کیفیت هدایت انسان در قرآن
۳۳۱	۱-۳-۸- کیفیت هدایت انسان از لحاظ تفکر و علم حصولی در قرآن
۳۳۳	۲-۳-۸- کیفیت هدایت انسان از لحاظ تذکر و علم حضوری در قرآن
۳۳۵	۴-۸- هماهنگی هدایت فکری و هدایت شهودی در انسان
۳۳۵	۵-۸- شواهدی دیگر برای نیاز به هدایت
۳۳۹	۹- نیاز به زیبایی
۳۳۹	۱-۹- شواهد نیاز به زیبایی
۳۴۱	۲-۹- زیبایی و جمال طبیعی انسان در روایات و سنت

۳۴۲	۹-۳- زیباییهای مصنوعی و تجمل و خودآرایی
۳۴۴	۹-۴- جمال معنوی و اخلاقی
۳۴۶	۱۰- نیاز به تشخیص
۳۴۶	۱۰-۱- شواهد نیاز به تشخیص
۳۴۸	۱۰-۲- نحوه توجه نیاز به تشخیص در قرآن کریم و تعالیم اسلامی
۳۴۸	۱۰-۲-۱- اهمیت عقل
۳۴۹	۱۰-۲-۲- اهمیت علم و آگاهی
۳۵۵	۱۰-۲-۳- اهمیت تشخیص
۳۵۹	۱۰-۳- یک بحث اعتقادی درباره نیاز به تشخیص
۳۶۵	۱۱- نیاز به خودیابی
۳۶۶	۱۱-۱- پیوسته به موقعیت فکر کردن
۳۶۷	۱۱-۲- مسؤولیت مشخص داشتن
۳۶۹	۱۱-۳- عدم اعتنا به قضاوت دیگران
۳۷۰	۱۱-۴- خطر کردنهای حساب شده
۳۷۲	۱۲- خودشناسی
۳۷۶	۱۳- انگیزه دینداری
۳۸۱	۱۴- انگیزه رقابت
۳۸۳	۱۵- انگیزه نفع طلبی و منفعت گرایی یک اصل کلی در رفتار
۳۸۳	۱۵-۱- شواهد انگیزه نفع طلبی و منفعت گرایی
۳۸۷	۱۵-۲- انواع نفع (و ضرر) در متون اسلامی
۳۸۸	۱۵-۲-۱- ایجاد رفتار از طریق وعده زندگی بهتر
۳۹۱	۱۵-۲-۲- ایجاد رفتار از طریق وعده زندگی خوب آن جهانی
۳۹۶	۱۶- نیت یا هدف
۳۹۶	۱۶-۱- جایگاه نیت در فرهنگ اسلامی
۴۰۰	۱۶-۲- نیت در انسان کامل
۴۰۳	۱۷- رفتار انطباقی در تفکر اسلامی
۴۰۵	۱۷-۱- رفتار انطباقی عقلایی

۴۰۵	۱-۱-۱۷- تغافل
۴۰۷	۲-۱-۱۷- صبر
۴۱۰	۳-۱-۱۷- رجا و امل
۴۱۲	۴-۱-۱۷- مدارا و مجاملت
۴۱۲	۵-۱-۱۷- حلم
۴۱۳	۲-۱۷- رفتارهای انطباقی غیر عقلانی
۴۱۳	۱-۲-۱۷- خشم و غضب
۴۱۵	۲-۲-۱۷- حدود خشم و شهوت
۴۱۷	۱۸- چهارچوبهای ارضای نیاز در تفکر اسلامی
۴۱۷	۱-۱۸- حفظ حدود الله
۴۱۸	۲-۱۸- اصل تعادل
۴۲۱	۱-۲-۱۸- تعادل در عبادت
۴۲۱	۲-۲-۱۸- تعادل در خدمت به خلق
۴۲۲	۳-۲-۱۸- تعادل در آزادی
۴۲۳	۴-۲-۱۸- اعتدال در محبت
۴۲۵	فصل پنجم خلاصه و نتیجه گیری
۴۲۶	۱-۵- خلاصه
۴۳۴	۲-۵- نتیجه
۴۳۶	فهرست منابع و مآخذ فارسی و عربی
۴۴۳	فهرست منابع انگلیسی

اول نامه به نام ایزد دانا

قادر قیوم حی توانا

پیشگفتار

شکر و سپاس

منت خدای را عزوجل که طاعتش موجب قربت است و به شکر اندرش مزید نعمت هر نفسی که فرو
می رود ممد حیات است و چون بر می آید مفرح ذات پس در هر نفسی دو نعمت موجود است و بر هر
نعمت شکری واجب.

و درود بی کران بر سرور کاینات و مفخر موجودات و رحمت عالمیان و صفوت آدمیان و تتمه دور
زمان محمد مصطفی صلی الله و علیه و سلم،

شفیع، مطاع، نبی، کریم

قسیم جسیم، نسیم، و سیم

بلغ العلی بکماله کشف الدجی بجماله

حسنت جمیع خصاله صلوا علیه و آله

و سلام بر ولی و وصی و داماد دو خلیفه او، امیر مؤمنان، پیشوای متقیان، کسی که انسان کامل است و

اسوه کمال:

جمعت فی صفاته الاضداد

فللهذا عزت له الانداد

زاهد حاکم حلیم شجاع

ناسک فاتک فقیر جواد

خلق یخجل النسیم من العطف

و بأس یذوب منه الجماد

خداوند بزرگ را سپاسگزارم که مرا در شمار طالبان علم قرار داد. به ویژه راه پژوهش در رفتار انسانی را برویم گشود و به من توفیق داد در خدمت استنادانی که عالم بودند و عامل، توفیق شاگردی پیدا کنم.

یکی از بحث‌هایی که در کلاس‌های مبانی فلسفی مدیریت در اسلام مطرح بود مسأله کاربردی کردن ارزشهای اسلامی بود. استادان بزرگوار می‌فرمودند که اسلام از نظر ارزشها غنی است ولی کاربردی کردن ارزشهای اسلامی کاری دشوار است.

با توجه به اینکه ارزش‌ها، گرایش‌ها، ادراک، یادگیری و انگیزش مبانی رفتار فردی هستند و بیشتر آموخته‌های ما نتیجه الگو قرار دادن رفتار دیگران است، به نظر رسید معرفی کردن سیره رسول گرامی اسلام (ص) و امیر مؤمنان به عنوان الگوی رفتاری و آیات قرآن کریم و احادیث نبوی در باره مبانی رفتار و عمده‌تأانگیره‌ها در تفکر اسلامی، بتواند زمینه کاربردی کردن ارزشهای اسلامی را فراهم سازد. ان شاء الله

از آنجا که: «مَنْ لَمْ يَشْكُرِ الْمَخْلُوقَ، لَمْ يَشْكُرِ الْخَالِقَ» وظیفه خود می‌دانم از این بزرگواران

حق شناسی و سپاسگزاری نمایم:

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

استاد بزرگوار و فرزانه جناب آقای دکتر حسن میرزایی اهرنجانی که با بزرگواری تمام قبول زحمت فرموده راهنمایی این رساله را تقبل فرمودند و از خرمن فضل ایشان خوشه‌ها چیده‌ام و از دم مسیحایی حضرتشان توشه جان گرفته‌ام.

استادان بزرگوار و فرزانه جناب آقای دکتر مهدی الوانی، دکتر علی رضائیان که افاضات و ارشادات کریمانه ایشان چراغ راهم بوده است.

استادان بزرگوار استاد دکتر تسلیمی و استاد دکتر فرهنگی نیز که زحمت نظارت را تحمل فرمودند.

حضرت حجة الاسلام والمسلمین آقای تقی پور که بزرگوارانه این نوشته را مطالعه و نویسنده را ارشاد فرموده‌اند.

و همچنین از کلیه کارکنان دانشکده علوم اداری به ویژه آقای میرعباسی و خانم عزآبادی و کلیه عزیزانی که در این امر مرا یاری نموده‌اند تشکر و قدردانی می‌نمایم امید که مورد قبول درگاه ایزد منان واقع گردد.

و در پایان از همسر و فرزندانم برای حمایت‌های بیدریغ و بردباری در کلیه امور و اجازه استفاده از اوقاتی که متعلق به آنها بوده است تشکر و قدردانی می‌نمایم.

بدرالدین اورعی یزدانی

مقدمه

زندگی اقیانوس مواجی است که موجودات زنده و در رأس آنها انسان با امواج آن دست و پنجه نرم می‌کنند، این امواج را رام می‌کنند، به ساحل نجات می‌رسند و یا در اعماق آن فرو می‌روند، نحوه رویارویی انسان با زندگی و چگونگی تلاش او را «رفتار» می‌گوییم، که وقتی در چارچوب سازمان خاصی محدود شود «رفتار سازمانی» نامیده می‌شود. واحد رفتار ما چه در سازمان و چه در جامعه «فعالیت» است و همچنانکه هر پدیده‌ای را علتی است فعالیت و در سطح وسیعتر «رفتار» نیز علتی دارد. در باره علت رفتار انسان در گذشته‌های دور و نزدیک و در زمان حال، عقاید متفاوتی بوده است که در مجموع می‌توان آنها را به دو دسته تقسیم کرد:

۱- نظریه انسان تک انگیزه‌ای

۲- نظریه انسان چند انگیزه‌ای

اعتقاد به انسان تک انگیزه اعتقادی قدیمی است و به روزگار یونان باستان می‌رسد.

سقراط دانش و معرفت و آگاهی را مبنای رفتار می‌دانست و آن را با تقوی و فضیلت مترادف می‌شمرد و معتقد بود که دانش و آگاهی در باره رفتار صحیح همواره سلوک پسندیده را به همراه می‌آورد. افلاطون نیز به طور کلی راه پرورش و حفظ رفتار پسندیده را کسب دانش و معرفت و در نتیجه کنترل نفسانیات می‌دانست.

«هدونیسم» یا فلسفه «خوشگرایی» نیز به انسان تک انگیزه‌ای معتقد است و حاکی از آن است که رفتار انسان همواره در جهت و به منظور کسب، حفظ و ازدیاد لذایذ زندگی و اجتناب از درد و رنج جهت می‌گیرد. بانی این فلسفه لذت و شادکامی را مربوط به هر لحظه و دم می‌دانست ولی بعضی از پیروان این فلسفه به جای تأکید روی زندگی حاضر معتقدند رفتار و تلاش انسان همیشه در جهت نیل به لذایذ و دوری جستن از درد و رنج در زمان حاضر نیست بلکه محرک اصلی شخص آن دسته از لذایذ است که به